

PIOTR FRANASZEK
Kraków

Galicyjskie i austriackie wydawnictwa statystyczne jako źródło do badań nad szkolnictwem wyższym w Galicji w dobie autonomicznej

Okres autonomii galicyjskiej charakteryzował się intensywnym rozwojem informacji statystycznej, co było także zgodne z ogólnoeuropejskimi tendencjami w tym zakresie. Pozostała ogromna spuścizna w postaci wydawnictw statystycznych, która dzisiaj czeka na wnikliwego badacza. Obejmuje ona ogromny materiał źródłowy do badań nad wszelkimi dziedzinami życia społecznego i gospodarczego Galicji w okresie autonomii, w tym także szkolnictwa wyższego. Przebadanie tych zespołów źródłowo-informacyjnych jest niezbędne dla całościowego opracowania dziejów uniwersytetów i szkół wyższych w Galicji. W tym kontekście szczególne miejsce zajmują tzw. oficjalne wydawnictwa statystyczne powstałe w wyniku działania galicyjskich i austriackich urzędów statystycznych, a zwłaszcza Krajowego Biura Statystycznego we Lwowie, biur miejskich, tzn. Miejskiego Biura Statystycznego we Lwowie i Miejskiego Biura Statystycznego w Krakowie, oraz Centralnej Komisji Statystycznej w Wiedniu.

Główną publikacją utworzonego w 1873 roku Krajowego Biura Statystycznego były „Wiadomości Statystyczne o Stosunkach Krajowych”¹, ukazujące się w latach 1873–1918 we Lwowie, pod redakcją kierownika Biura, Tadeusza Pilata. Łącznie w tym okresie opublikowano 26 tomów obejmujących 103 rozprawy². Zagadnienia poruszane w kolejnych tomach „Wiadomości...” obejmowały różnorodne dziedziny życia społecznego, gospodarczego i politycznego. Niestety, pomimo wielu bardzo ciekawych statystycznych analiz nie odnajdziemy w „Wiadomościach...” opracowania dotyczącego szkolnictwa wyższego w Galicji³.

¹ „Wiadomości Statystyczne o Stosunkach Krajowych”, Lwów 1874–1914/18.

² J. Bar, P. Franaszek, *Informator statystyczny do dziejów przemysłu w Galicji. Górnictwo i hutnictwo*, Kraków 1981, s. 17–18.

³ Chociaż można odnaleźć artykuł dotyczący szkolnictwa ludowego; por. T. Pilał, *Statystyka administracyjna i finansowa szkół ludowych w Galicji*, „Wiadomości Statystyczne o Stosunkach Krajowych”, T. IX, R. 1885, z. I.

Inaczej przedstawiała się sytuacja z drugim wydawnictwem Biura Krajowego, tj. „Rocznikiem Statystyki Galicji”, ukazującym się w latach 1887–1913 początkowo pod redakcją Tadeusza Rutowskiego, następnie od roku 1900 pod zmienionym tytułem jako „Podręcznik Statystyki Galicji”, pod redakcją Tadeusza Piłata⁴. W sumie wydano 9 roczników⁵. Właśnie w „Roczniku Statystyki Galicji” odnajdujemy niezwykle cenne informacje do badań nad szkolnictwem wyższym w Galicji. Korzystając z „Rocznika...” należy w pierwszym rzędzie sięgnąć do tomu ostatniego, tj. 9, z roku 1913. Zawiera on retrospektywne dane, zaczynające się od 1880 roku, osobno dla semestru zimowego i letniego. Kilka początkowych tabel prezentuje dane dla lat 1880/1881, 1890/1891, 1895/1896, 1900/1901, 1905/1906, a następnie już corocznie – aż do roku 1912. W takim ujęciu podana jest liczba profesorów zwyczajnych i nadzwyczajnych, docentów i innych pracowników w uniwersytetach krakowskim i lwowskim oraz na Politechnice Lwowskiej, wraz z liczbą wykładów wygłoszonych w poszczególnych semestrach. Osobna tabela przedstawia liczbę wykładowców i wykładów na czterech fakultetach obu uniwersytetów. Następnie rozpoczyna się ciąg tabel poświęconych słuchaczom. Dowiadujemy się z nich kolejno o liczbie studentów zwyczajnych i nadzwyczajnych w uniwersytetach i na politechnice (liczby absolutne i procentowe), z podziałem na fakultety uniwersyteckie: teologiczny, prawniczy, medyczny i filozoficzny, i politechniczne: inżynierii, budownictwa, mechaniki, chemiczno-technologiczny i hydrotechniki. Ponadto, podawano liczbę studentów według wyznania (rzymskokatolickie, ormiańskokatolickie, greckokatolickie, ewangelickie, izraelskie) oraz narodowości (Polacy, Rusini, Niemcy i inne narodowości). Bardzo ciekawe jest także zestawienie liczby kobiet studiujących w latach 1900–1912 na wydziałach: medycznym i filozoficznym w Krakowie i Lwowie, z podziałem na studentki zwyczajne i nadzwyczajne oraz hospitantki. Co więcej, dla każdego roku studiów zestawiono wyniki egzaminów: prawnohistorycznego, sądowego i politycznego, na wydziale prawa i administracji w uniwersytetach krakowskim i lwowskim oraz egzaminu ogólnego i egzaminu fachowego na każdym z wydziałów politechniki. Kolejna tabela dotyczy liczby promocji doktorskich w latach 1901–1910 na poszczególnych wydziałach uniwersytetów i politechniki oraz liczby egzaminów na nauczycieli szkół wyższych.

Niezwykle cenna jest także prezentacja liczby młodzieży galicyjskiej z podziałem na Polaków i Rusinów, studiujących na innych wyższych uczelniach monarchii austro-węgierskiej w latach 1880/1881, 1890/1891, 1900/1901 i corocznie w okresie 1904–1910. Obok liczb bezwzględnych podawany jest procentowy udział studentów galicyjskich w całkowitej liczbie studentów uniwersytetów w Wiedniu, Grazu, Innsbrucku, Pradze – z podziałem na uniwersytet niemiecki i czeski oraz w Czeraniowcach. Informacja taka dotyczy także szkół politechnicznych w Wiedniu, Grazu, Pradze, Bernie oraz Akademii Rolniczej w Wiedniu, Akademii Górniczej w Leoben oraz Akademii Sztuk Pięknych w Wiedniu. Dla roku akademickiego 1907/1908 zestawiono także liczbę galicyjskich szkół wyższych na tle całej monarchii.

Informacje dotyczące Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie znalazły się w „Roczniku” w dziale zatytułowanym „Szkół fachowe”. Dla lat 1890, 1895, 1900, 1905

⁴ „Rocznik Statystyki Galicji (Lwów 1886–1898)”, od rocznika nr 6 zmiana tytułu na „Podręcznik Statystyki Galicji”, Lwów 1900–1913.

⁵ J. Bar, P. Franaszek, *Informator statystyczny...*, s. 47–49.

i corocznie do roku 1909 podawano liczbę profesorów oraz liczbę studentów z podziałem na obywateli austriackich i obcokrajowców oraz według wyznania i narodowości.

Główną publikacją Miejskiego Biura Statystycznego we Lwowie były „Wiadomości Statystyczne o Mieście Lwowie”⁶. Pierwszy tom tego wydawnictwa ukazał się w 1874, a ostatni w 1939 roku⁷. Dzięki informacjom zawartym w „Wiadomościach...” można uzyskać dane statystyczne dla trzech szkół wyższych Lwowa, tj. Uniwersytetu Jana Kazimierza, Politechniki Lwowskiej i Akademii Weterynarii. Dla okresu galicyjskiego informacje te obejmują lata 1868–1912, chociaż w kolejnych tomach można odnaleźć informacje dla lat po I wojnie światowej. Pomimo pewnych luk źródło zawiera wiele cennych informacji dotyczących zarówno pracowników, jak i studentów uczelni lwowskich. Najlepiej udokumentowany jest Uniwersytet. Tak więc źródło przekazuje informacje o liczbie pracowników z podziałem na grupy: profesorowie zwyczajni, profesorowie nadzwyczajni, profesorowie i docenci honorowi, docenci prywatni, nauczyciele, adiunkci i asystenci suplenci. Ponadto, w Politechnice Lwowskiej wyróżniono docentów płatnych i niepłatnych oraz konstruktorów, a w Akademii Weterynarii – nauczycieli pomocniczych oraz docentów i adiunktów płatnych.

Dane odnoszące się do słuchaczy wyższych uczelni Lwowa są bardziej szczegółowe. Liczba studentów jest podawana według poszczególnych wydziałów Uniwersytetu – teologicznego, prawniczego i filozoficznego oraz wydziałów Politechniki – inżynierii, budownictwa (architektury), mechaniki, chemiczno-technicznego oraz wydziału geometrii⁸. Ponadto, ukazana została struktura słuchaczy według płci, narodowości, wyznania oraz kraju pochodzenia studentów, chociaż informacje o liczbie studiujących kobiet i mężczyzn w okresie galicyjskim odnoszą się tylko do uniwersytetu. Natomiast dla wszystkich trzech uczelni posiadamy dane o grupach narodowościowych: Polakach, Rusinach, Niemcach, Żydach i innych narodowościach. Bardzo rozbudowany został podział ze względu na wyznanie. Można więc w źródle znaleźć informacje o liczbie studentów wyznania rzymskokatolickiego, greckokatolickiego, greckoorientalnego, ormiańskokatolickiego, ewangelickiego, mojżeszowego, innych wyznań i bezwyznaniowców. Informacje o liczbie studentów ze względu na kraj pochodzenia dotyczą tylko Uniwersytetu Jana Kazimierza i Akademii Weterynarii w latach 1903/1904–1911/1912. Źródło wyróżnia tutaj następujące kraje: Galicję, kraje korony austriackiej, Węgry, Rosję, Królestwo Polskie. W tym kontekście nie do końca jasny jest podział studentów Akademii Weterynarii na pochodzących z Polski i z zagranicy.

Trochę inaczej wygląda zasób informacji statystycznych odnoszących się do szkolnictwa wyższego w Krakowie, zawarty w wydawanej w latach 1887–1912 „Statystyce Miasta Krakowa”⁹. Jest on znacznie uboższy w porównaniu z „Wiadomościami Statystycznymi o Mieście Lwowie” i pojawia się stosunkowo późno, bo

⁶ „Wiadomości Statystyczne o Mieście Lwowie”, Lwów 1874–1939.

⁷ Ibidem, s. 20–21, 53–54.

⁸ Dopiero w roku 1923/1924 Wydział Filozoficzny został podzielony na Wydziały: Humanistyczny i Matematyczno-Przyrodniczy.

⁹ „Statystyka Miasta Krakowa”, Kraków 1874–1912; J. Bar, P. Franaszek, *Informator...*, s. 22–24, 55–56.

dopiero w roczniku VIII, a odnosi się do roku akademickiego 1897/1898. Aż do rocznika XI, który ukazał się w 1909 roku, informacje dotyczą tylko Uniwersytetu Jagiellońskiego. Dopiero w dwóch ostatnich rocznikach, tj. XI i XII, dane statystyczne poszerzono o Akademię Sztuk Pięknych i Kursy Wyższe dla Kobiet im. A. Baranieckiego. Informacje dotyczą zarówno kadry, jak i studiujących na Uniwersytecie Jagiellońskim, z podziałem na cztery wydziały: teologię, prawo i nauki polityczne, medycynę i filozofię. Dla każdego wydziału otrzymujemy informacje o liczbie profesorów zwyczajnych, profesorów nadzwyczajnych, profesorów honorowych, docentów, docentów prywatnych, suplentów, asystentów i nauczycieli.

Liczba studentów była podawana w ujęciu semestralnym dla każdego wydziału – liczba studentów zapisanych w danym semestrze, liczba studentów immatrikulowanych, liczba studentów nadzwyczajnych, hospitantów oraz studentów farmaceutów. Poczynając od semestru zimowego 1907/1908, informacje te zostały poszerzone o strukturę płci. Kolejnym kryterium podziału studentów było wyznanie (katolickie, ewangelickie, mojżeszowe, inne i bezwyznaniowcy) oraz narodowość (Polacy, Rusini, inne narodowości). Kryterium to zostało zmienione na kryterium używanego języka – polskiego, ruskiego lub innego. Od rocznika XI podawano także kraj pochodzenia, wyróżniając w tym względzie Galicję, inne kraje monarchii austriackiej, Węgry, Rosję oraz inne państwa. Te informacje odnosiły się zarówno do kadry nauczającej, jak i do studentów w czterech uniwersytetach: w Krakowie, Lwowie, Czerniowcach i Grazu.

Tablice statystyczne dotyczące Akademii Sztuk Pięknych informują o liczbie profesorów zwyczajnych, nadzwyczajnych i docentów. Podawana była liczba studentów zwyczajnych i nadzwyczajnych na początku i na końcu roku akademickiego oraz liczba studentów ze względu na kraj pochodzenia (Galicja, kraje monarchii austro-węgierskiej, Rosja, Niemcy i inne), używany język (polski, ruski, niemiecki i inne) i wyznanie (katolickie, ewangelickie, greckokatolickie, mojżeszowe i inne).

W przypadku Kursów Wyższych dla Kobiet im. A. Baranieckiego znana jest ogólna liczba nauczycieli, a liczbę słuchaczek podawano z podziałem na studentki zwyczajne i nadzwyczajne, kraj pochodzenia (Galicja, inne kraje monarchii austro-węgierskiej, Królestwo Polskie, Rosja, Niemcy i inne kraje), używany język (polski, ruski, niemiecki, inny) oraz wyznanie (katolickie, greckokatolickie, ewangelickie, mojżeszowe i inne).

Na koniec zwróćmy uwagę na źródła statystyczne zezwalające na prowadzenie badań porównawczych statystyk szkolnictwa wyższego w Galicji ze szkolnictwem wyższym monarchii austro-węgierskiej. W tym kontekście należy przede wszystkim wymienić statystyczne wydawnictwa powstałe w roku 1863 Centralnej Komisji Statystycznej w Wiedniu¹⁰.

Głównymi wydawnictwami Centralnej Komisji Statystycznej były wydawane w latach 1863–1881 „Statistisches Jahrbuch der österreichischen Monarchie”¹¹ oraz ukazujący się w latach 1882–1916 „Österreichisches Statistisches Handbuch für die im Reichsrathevertretenen Königreiche und Länder”¹². W pierwszej z tych publika-

¹⁰ J. Kleczyński, *Organizacja statystyki w Austrii*, Lwów 1883; R. Mayer, *Das 50 jährige Jubiläum der k.k. Statistischen Zentralkommission*, *Statistisches Monatschrift*, Jahr. 37, 1913, s. 5–61.

¹¹ „Statistisches Jahrbuch der österreichischen Monarchie”, Wien 1863–1882.

¹² „Österreichisches Statistisches Handbuch für die im Reichsrathevertretenen Königreiche und Länder”, Wien 1882–1916.

cji informacja była szczegółowa i odnosiła się do uniwersytetów, szkół technicznych, akademii sztuk pięknych, akademii handlowych i seminariów duchownych w całej monarchii austro-węgierskiej. Dla każdego z wydziałów wszystkich austriackich uniwersytetów podawano liczbę pracowników naukowo-dydaktycznych i liczbę studiujących. Studenci zostali podzieleni według kraju pochodzenia. Tak więc wymienia się wszystkie kraje monarchii, łącznie z Węgrami, Chorwacją i Słowenią, oraz inne kraje, np. Rosję, Niemcy, Francję, Turcję, Australię (w sumie 18 państw), a także kontynenty – Azję, Afrykę i Amerykę. Statystki zestawiają liczbę studentów ze względu na język ojczysty (10 języków) oraz wyznanie – katolickie, greckokatolickie, mojżeszowe, bezwyznaniowcy i inne. Tabele zawierają sumaryczne kwoty czesnego, wysokość zwolnień z czesnego oraz wysokość udzielanych stypendiów. Dane te odnoszą się także do politechnik, akademii sztuk pięknych i szkół handlowych. W tabeli dotyczącej seminariów duchownych podaje się liczbę kadry nauczającej oraz słuchaczy z podziałem według kryterium języka ojczystego w seminariach rzymskokatolickich, greckokatolickich, ormiańskokatolickich, grecko-orientalnych i ewangelickich. Zestawienia statystyczne zamykają tabele prezentujące liczbę doktoratów i promocji doktorskich na wydziałach: teologii, prawa, medycyny i farmacji. W przypadku medycyny informacja jest uzupełniona o dziedzinę doktoratów (anatomia, psychologia, chirurgia).

W „*Österreichisches Statistisches Handbuch*” zakres informacji został poszerzony o nowe elementy. Obok liczby pracowników szkół wyższych pojawiły się także dane o kosztach utrzymania kadry naukowej. Podobnie jak w „*Statistisches Jahrbuch*”, liczbę studentów podawano z uwzględnieniem kraju pochodzenia, języka ojczystego i wyznania. W końcowych tomach „*Statistisches Handbuch*” bardzo szczegółowo zestawiano liczbę studentów na poszczególnych wydziałach, rok po roku, poczynając od lat 70. XIX wieku, a w osobnych tabelach – liczbę egzaminów końcowych w poszczególnych uczelniach oraz liczbę promocji doktorskich.

Należy stwierdzić, że zarówno galicyjskie, jak i austriackie wydawnictwa statystyczne zawierają szeroki wachlarz szczegółowych, a co ważniejsze, wiarygodnych danych statystycznych dla badań nad szkolnictwem wyższym w Galicji.

Właśnie dzięki tym wydawnictwom możliwe jest uzyskanie nie tylko statycznego, ale dynamicznego obrazu kształtowania się liczby studentów w szkołach wyższych Galicji poprzez tworzenie ciągów czasowych obejmujących kilka dziesięcioleci. Co więcej, obraz ten niezwykle wzbogacają kryteria podziału według narodowości, języka czy też wyznania i płci. Badacz, dążący do uzyskania pełnego obrazu dziejów szkolnictwa wyższego w Galicji w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku, obok wielu innych źródeł, musi także korzystać z materiałów statystycznych.